

Rankraštinis Lauryno Ivinskio nomenklatūrinių pavadinimų sąrašėlis

ALBINA AUKSORIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

ESMINIAI ŽODŽIAI: Lauryno Ivinskio rankraštis, nomenklatūrinis pavadinimas, Juzefas Ignacas Kraševskis

XIX a. vidurio švietėjo ir pedagogo Lauryno Ivinskio (1810–1881) kūrybinis palikimas įvairiapusis ir gausus, tačiau dauguma jo taip ir liko neišspausdinta. Didžioji dalis L. Ivinskio rankraščių saugoma Lietuvos bibliotekose, keletas jo darbų yra ir užsienyje – Krokuvoje ir Sankt Peterburge (plačiau žr. Auksoriūtė 1998: 102–110). Daugiausia L. Ivinskio rankraščių saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraštyne (LLTI BR), apie kai kuriuos ten saugomus rankraščius jau rašyta 2012 m. išleistame straipsnių rinkinyje *Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas: Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms* (žr. Auksoriūtė 2012: 217–243; Kažukauskaitė 2012: 161–174), o L. Ivinskio grybų atlaso rankraštis publikuotas prie minėto straipsnių rinkinio pridėtoje plokštelėje.

LLTI BR tarp kitų L. Ivinskio rankraščių yra aplankas, kataloge pavadintas „Filologinė medžiaga iš botanikos srities“, fondo numeris FI–645. Šiame aplanke sudėti 48 įvairaus formato nesunumeruoti lapai, kuriuose galima rasti lietuviškų žodžių sąrašų, daugiausia augalų vardų, su lenkų kalbos ir keletu lotynų ir graikų kalbų atitikmenimis. Minėto aplanko dviejuose dvilapiuose užrašyta lietuviškų žodžių su lenkiškais atitikmenimis, prie kai kurių žodžių pateikta ir šiek tiek paaiškinimų lenkų kalba. Pirmo dvilapio pirmo lapo abiejose pusėse pateiktas įvairių lietuviškų žodžių sąrašas, jame yra žvaigždynų pavadinimų, keli augalų vardai ir kitokie žodžiai. Antro šio dvilapio lapo abiejose pusėse yra lietuviškų botanikos ir zoologijos nomenklatūrinių pavadinimų su lenkų kalbos atitikmenimis bei vienu kitu lotynišku atitikmeniu sąrašėlis, kuris tęsiasi ir antro dvilapio pirmame puslapyje. Antrame ir trečiame antro dvilapio

puslapiuose pateiktas lietuviškų vietovardžių su lenkiškais komentarais sąrašėlis, o ketvirtame puslapyje – kelių muzikos instrumentų pavadinimai ir kitokie lietuviški žodžiai su lenkiškais atitikmenimis.

Aptariamo rankraščio trijų puslapių viršuje užrašytas sutrumpinimas *Krasz*, tai L. Ivinskio vartojamas jo amžininko Lenkijos kultūros veikėjo ir istoriko Juzefo Ignaco Kraševskio (1812–1887) pavardės sutrumpinimas. Kaip rašo Ona Kažukauskaitė (2012: 169), „...uoliai L. Ivinskis studijavo žymaus Lenkijos kultūros veikėjo J. Kraševskio labai autoritetingą kupiną lingvistinės medžiagos veikalą *Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, išleistą Varšuvoje 1847 metais. Vienoje vietoje yra trumpai nurodęs knygos metriką: (*Krasz. Litwa. ed. 1847 r. War.*), kitais atvejais tik *Kr.*, *Krasz.*“ Visiškai galima pritarti leksikografės O. Kažukauskaitės nuomonei, nes, palyginus abiejuose dvilapiuose L. Ivinskio surašytus žodžius su J. I. Kraševskio minėtu veikalu, akivaizdu, kad tai išrašai iš J. I. Kraševskio knygos.

Šiame straipsnyje išsamiau nagrinėjamas tik trijuose dvilapiuose pateiktas botanikos ir zoologijos nomenklatūrinių pavadinimų sąrašėlis (toliau – NPS) (žr. 1 pav.). Straipsnio tikslas – aptarti lietuviškus nomenklatūrinius pavadinimus, pateiktus L. Ivinskio rankraštyje, ir palyginti juos su J. I. Kraševskio darbe pateiktu sąrašu, panagrinėti L. Ivinskio paties teikiamus NPS vardus ir palyginti juos su L. Ivinskio terminais kitame jo darbe – lenkų–lietuvių kalbų žodyne (toliau – IŽ)¹.

J. I. Kraševskio knygoje *Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.* (toliau – *Kr*)² pateiktas gyvūnų, paukščių ir augalų sąrašas (*Przypiski. Nazwania zwierząt, ptaków, drzew i kwiatów znanych Litwie*) (274–283 psl.), iš kurio ir pateikti išrašai L. Ivinskio nagrinėjamo rankraščio sąrašėlyje. J. I. Kraševskio veikale pirmiausia teikiamas lenkiškas žodis, o greta duodamas lietuviškas jo atitikmuo, pvz.: *Chart, Kurtas*³ *Kr* 274; *Bóbr, Bebrus* *Kr* 275; *Bocian, Gandras* *Kr* 277;

¹ L. Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynas apima A–R raides (2060 puslapių), rankraštis saugomas Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje, o 2010 m. jį publikavo Lietuvių kalbos instituto leksikografė O. Kažukauskaitė (*Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius, 2010, 524 p.: faks. + 1 vaizdo diskas (DVD)).

² Naudotasi elektronine knygos kopija, suskaitmeninta *Google*, prieiga internete – http://books.google.lt/books?id=zQTVAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

³ Išretinta J. I. Kraševskio.

Telas. Cielg. <u>Krasz.</u>	Giwate. Lmija. 5.
Wersziunkas. Ciotek.	Greze Orosiel. Gwizelke.
Berzdine, Bergzoinie, - gdozia.	Jelirwa. Cziurka
Jokis. Kiernoz.	Kwikle. Cyanka
Jaukrias v. Jaukis Wot.	Jannys. Czopla Gornis.
Zebzus. v. Neris.	Pimpe. Pimpe. Czopla.
Kabiniskis. v. Lebeniskis. Gromstaj. Lasia.	Kukutis. Dudo.
Wienaragis. Jesnorozka.	Kudis. Dzierlatka.
Elnis. Jelan.	Gawron. Kowas.
Losis. Lampart.	Kamvelis. Jotab.
Elni. Lani.	Botandis. — Driki.
Briedis. Loh.	Kenzukis. Gyzwar.
Berzdijona. Matja.	Pyle p. Pile v. Pole. Kaorka.
Meszkakie. Meduwiedica.	Selerianus. Gajgatas.
Nosiaragis. v. Nosaragis.	Kamia. Pestis. p. Peflis.
Manu. nete. Popielica (mysz morska).	Kusa. Kawka.
Rupreze (koraucki). Lotis.	Wanagelis. Kibur.
Sabalus. Kr. Sabalus.	Wannenas. Kos. Trakselis.
Siernas v. Szernas. Drik.	Paukiskwanagis. Kragulec.
Wabatas uziulinis. Wabatas anizulinis.	Wamas. Tirak. — many.
Chrascz.	Naktikowas.
Iduriema Stunka. Giwajte. Gadrina.	Krajus. snukis. Krajwas paubis-
Kirmite } Gysiemica.	tis p. Krejwasnapis. Kr. yuo-
Pikine } nos krywoodiob.	* Smiegana. Kiercot.
Poline }	Kwankirlic. Kwocka.
Kirmetes. Glista.	Eprelis. p. Erelis. Orzet.
Wabutas raguotas. Jelonek. (Lucanus	Nepata. Krapierka.
cervus).	* Apuokas. Puhaer.
Udas. Komor. Rypis.	* Wanagas. Kierkinis. Rarog.
Poteliska. Motyl.	Kite. p. Kiele. Sikona.
Sziarsza p. Sa (wapsa).	Turkteleis. Turkteleis. Purplelis.
Poteliskie. Mucha. Cima.	Smogarlina.
Giwate. Polesec.	Wiewersis. wiewerselis. Wyti-
Woras. Pajak.	nis. wyturcelis. p. Wiewersis. ur-
Raupreze. Slimak.	turi. Cizukis. p. Cizukis. Skawo-
Szintakupis. Stonog.	mek.
Skierg. Szarawora.	Laksztigata. Stowik.
Utic, utielie. Mess.	

Certa, Karszis Kr 279; Bób, Pupa Kr 279. Kai kur pridėtas trumpas lenkiškas komentaras, pvz., Koń, Arklis (wiele innych nazwań) Kr 275, ar lotyniškas atitikmuo, pvz., Ciele, Telas (Vitulus) Kr 274, o prie kelių lietuviškų vardų pridėtas sinonimas, pvz., Zajqc, Kiszkiş, Zujkis Kr

276, *Jaskółcze ziele, Akiû zole, Krekzdine* Kr 280. Sąrašas suskirstytas į atskiras dalis: naminiai žvėrys (*Zwiérzqta domowe* Kr 274), laukiniai žvėrys (*Zwiérz dziki* Kr 275), kirmėlės, ropliai (*Robaki, płazy i t. d.* Kr 276), paukščiai (*Ptaki* Kr 277), žuvys (*Ryby* Kr 279), medžiai, augalai (*Drzewa, rośliny i t. p.* Kr 279) ir iškasenos (*Rzeczy kopalne (Kastinej)* Kr 282).

L. Ivinskio rankraštyje iš J. I. Kraševskio sąrašo perrašyti nomenklatūriniai pavadinimai pateikti kita tvarka – pirmiausia teikiamas lietuviškas vardas, po jo – lenkiškas jo atitikmuo, pvz.: *Telas. Cielę* NPS, *Briedis. Łoś* NPS, *Kriklė. Cyranka* NPS, *Szapałas. Jaz* NPS, *Skroblas. Grab* NPS. Pats sąrašėlis nesuskirstytas dalimis kaip J. I. Kraševskio darbe, iš eilės surašyti visų grupių nomenklatūriniai pavadinimai. Atkreiptinas dėmesys, kad L. Ivinskis perrašė ne visus vardus – J. I. Kraševskio sąrašė iš viso yra 251 taksono vardas, o L. Ivinskio – 159 taksonų vardai, neskaiciuojant sinonimų ir variantų⁴ (žr. lentelę).

Nomenklatūrinių pavadinimų grupės	J. I. Kraševskio sąrašė įvardytų taksonų skaičius	L. Ivinskio sąrašė įvardytų taksonų skaičius
Naminiai gyvūnai	21	5
Laukiniai gyvūnai	28	14
Vabzdžiai, ropliai	25	16
Paukščiai	53	35
Žuvys	19	17
Augalai	87	62
Iškasenos	18	10

L. Ivinskis ne tik atidžiai skaitė J. I. Kraševskio veikalą, persirašinėjo jo vartotus nomenklatūrinius pavadinimus, bet ir kai kuriuos jų taisė ar pridėjo savo sinonimų ar variantų. Tai pastebi ir O. Kažukauskaitė: „Prie kai kurių J. Kraszewskio pateiktų žodžių (iš tikrųjų – K. Sirvydo) parašė *p. (powinno)* ir savo variantą <...>“ (Kažukauskaitė 2012: 171). Tokių L. Ivinskio pataisymų su priedais *p. NPS* yra nedaug, tik prie devynių nomenklatūrinių pavadinimų:

⁴ Šiame straipsnyje sinonimais laikomi skirtingų šaknų žodžiai, o variantais – tos pačios šaknies žodžiai, turintys rašybos, fonetikos ar morfologijos skirtumų.

Kremblys. p *Kremblis*⁵. Grzyb NPS, plg. *Grzyb*, (u ks. Szyrwida Gribas ale w istocie) *Kremblys* Kr 280; *Grzyb*, -a. m. *Gřības*, -a. m. -*bek*, -*bka*. m. IŽ 88 (348)⁶;

Užuolas. p *Anžuolas* NPS⁷, plg. *Dqb*, *Užuolas* Kr 280; *Dqb*, *dębu*. m. *Ąžuolas*, -a. *uòžuolas*, *àžuolas*, -*ła*. w. (*mēdis*). *Quercus* IŽ 41 (160);

Warnalesza p *Warnalieža* i *Warnarieža*. *Tussilago Petasites*⁸ NPS, plg. *Łopuch*, *Warnelesza* Kr 281. Šiuos variantus galima palyginti su kitame L. Ivinskio darbe *Prigimtūmenė*⁹ (toliau – Pr) pateiktais vardais – plg. *Pàstriēka*. *Warnariēža* (*Warnaliēža*). *Petasites*. *Gaertn*. *Lepięžnik*. *S. Pestilenzwurzel* Pr 258, kaip matyti, tuos pačius vardus L. Ivinskis pateikė ir *Prigimtūmenėje*. Augalo vardą *varnalėža* jis paėmė iš žemaičių tarmės, plg. *varnalėža* 1. P, S.Dauk, LBŽ žr. *varnalėša*: DūnŽ, J. 3. P bot. „plačialapis šaukštis (*Petasites officinalis*)“ (LKŽe), tačiau ši žodį jis, kaip ir Jurgis Ambraziejus Pabrėža, vartojo ne lot. *Arctium*, o *Petasites* pavadinti. Pagal J. I. Kraševskio lenkišką atitikmenį (*Łopuch*) galima spręsti, kad pastarasis pateikė lot. *Arctium* lietuvišką vardą. Žodis *varnarėža* nefiksuotas LKŽ, tai gali būti paties L. Ivinskio darinys. Šiuo atveju L. Ivinskis keitė aukštaičių vartojamą vardą žemaitišku. Pasak O. Kažukauskaitės, „<...> J. Kraševskio knygoje dauguma lietuviškų žodžių pavyzdžių aukštaitiškai ir yra, nes tai tie patys iš K. Bogušo studijos, paimti iš K. Sirvydo žodyno, bei kiti paties K. Sirvydo žodyno žodžiai“ (Kažukauskaitė 2012: 171);

Errelis. p *Erelis*. *Orzeł* NPS; plg. *Orzeł*, *Errelis* Kr 278; *Orzeł*, -*rla*. m. *Ārlas*, -a. w. *Erēlis*, -ia. w. *Pāukšztis*: *Aquila*. IŽ 252 (1005);

Krajwasnukis, *Krajwas paukšztis* p *Krejšwāsnapis*. *Krzywonos*, *krzywo-dziób* NPS, plg. *Krzywonos*, *Krajwasnukis*, *lub Krajwaspauksztis* Kr 278, *Lietuvių kalbos žodyne* užfiksuotas L. Ivinskio nurodytas sinonimas,

⁵ L. Ivinskio pateiktas sinonimas ar variantas, kurio nėra J. I. Kraševskio sąrašė, išretintas straipsnio autorės.

⁶ Pirmas skaitmuo nurodo publikuoto *Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodyno* puslapį, o skliaustuose pateiktas skaitmuo – rankraščio puslapį.

⁷ Lenkiškas atitikmuo neparašytas.

⁸ L. Ivinskis lenkiško atitikmens nepateikė, o prirašė lotynišką augalo vardą.

⁹ Didžiausias L. Ivinskio gamtos mokslų darbas – dviejų dalių mokslinis veikalas „Prigimtūmenė turenti sawieje dalijkus žemies, žoliun ir giwunun su parodimu anun wartojimo“, parašytas apie 1870 metus. Pirmoje dalyje „Žemėmina“ yra pateiktas įvairių mineralogijos dalykų aprašas, o antroje „Žolėmina“ – sisteminis grybų ir augalų vardynas, kuriame pateikta 218 šeimų ir per 2520 genčių lietuviškų pavadinimų. Rankraštis saugomas Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje, o juodraštinis pirmos dalies variantas ir jos lietuviškų, lotyniškų, lenkiškų ir vokiškų atitikmenų rodyklės – LLTI BR (plačiau žr. Jankevičius, Jankevičienė 1962: 151–163; Aukšoriūtė 1998: 102–110).

tačiau ne iš tarmių, o iš *Lietuvių rašomosios kalbos žodyno* (1932–1968), plg. *kreivasnapis* 2. NdŽ „kumpasnapis skujokas (*Loxia curvirostra*)“ (LKŽe), tad jį L. Ivinskis greičiausiai pateikė sekdamas lenkiškais atitikmenimis;

Kania. Pestis. p Peslis. NPS, plg. *Kania, Pestis* Kr 277; *Kania, -i. f. Sùpis, kliekis, -ia. w. pāukšztis.* IŽ 103 (407). Lenkų–lietuvių kalbų žodyne duodami du sinonimai: pirmasis *sùpis* yra žemaitiškas vardas, o antrajame *kliekis* dvibalsis *ie* yra hipernormalizmas, tokių atvejų yra ir kituose jo darbuose. Atkreiptinas dėmesys, kad *klykis* ir *peslys* tarmėse ir įvairiuose senuosiuose šaltiniuose vartojami sinonimiškai, plg. *klykis* 1. K.Būg, NdŽ zool. „vakarinis suopis (*Buteo buteo*)“; 3. Sut, Kos123, Als, Ms, Slnt zool. „rudasis peslys (*Milvus milvus*)“ (LKŽe); suopis 1. D.Pošk, I, J; Kos34, E, Rtr, BŽ500, DŽ, NdŽ, KŽ, LTR(Al), Knt „sakalinių šeimos paukštis (*Buteo*)“; 2. Kos123, K.Būg, Jrb, Kv, J.Jabl, Š, NdŽ „peslys (*Milvus*)“ (LKŽe);

Pylé p Pilé v, Pielé. Kaczka NPS, plg. *Kaczka, Untis* (z niem.) *lepiéj Pyle* Kr 277, *Kaczka, -i. f Àntis, -ties. m.* IŽ 101 (399), NPS pateiktame variante *pielé* dvibalsis *ie* yra hipernormalizmas, dar plg. *pylė* Als, Ms, Vn, KlvrŽ, Ggr, Yl, pylė (1) [K], NdŽ, pylė (4), MŽ155, J, Žlb „antis“ (LKŽe), pastarasis žodis būdingas žemaičių tarmei, o aukštaičių tarmėje vartojamo šio paukščio vardo *untis* L. Ivinskis savo rankraštyje neįrašė;

Wiewersis, wiewerselis. Wyturis, wyturelis p Wiwirsis, wituris. Cirullis p Cirulis. Śkowronek NPS, plg. *Skowronek, Wiewersis, Wiewerselis, Wyturis, wyturelis (śpiéwaczek) Cirullis; ulubiony ptak pieśni litewskich* Kr 278;

Žilė p Zielé. Sikora NPS, plg. *Sikora, Žilė* Kr 278; L. Ivinskio pateiktame paukščio varde dvibalsis *ie* yra hipernormalizmas.

NPS prie kitų L. Ivinskio duodamų sinonimų ir variantų santrumpos *p* nėra, daugumą jų jis paėmė iš savo žemaičių tarmės, pvz.:

Udas. Komór. Kujsis NPS, plg. *Komor, Udas* Kr 276; *Komór, -ra. m. Wàrmas, -ma; kùjsis, -sia. w.* IŽ 114 (451), pateiktas sinonimas *kuisis*, kaip ir žodyne duodamas *varmas* yra žemaičių vartojami uodo vardai, plg. *kuisis* „uodas, mašalas“ DūnŽ ir *varmas* „uodas“ DūnŽ;

Szirśuo. Osa (wapsa) NPS, plg. *Osa, Szirśuo* Kr 276; *Osa, -sy. f. wābałas: Wàpsa, -sōs. m (Vespa)* IŽ 253 (1006), *wapsa* „vapsva (*Vespa vulgaris*)“ DūnŽ;

Drebulé. Apuśzis. Osina NPS, plg. *Osina, Drebulé* Kr 282; *Osina, -ny. f. mēdis: Àpuśzis, iēs. m. (Populus Tremula)* IŽ 254 (1012), *apuśis* žr. *apuśė* DūnŽ, *apuśė* „drebulė (*Populus Tremula*)“ DūnŽ;

Putinas. Putelis. Kalina NPS, plg. *Kalina, Putinas* Kr 280; *Kalina, -y. f. Pūtelis, -ia. w. krūmas. (Viburnum Opulus.)* IŽ 102 (403), *putelis* „putinas (Viburnum)“ DūnŽ;

Gialežis. Gelažis. Gelžis. Želazo NPS, plg. *Želazo, Giałezis* Kr 283; *gelžis* „geležis“ DūnŽ.

Prie aptartų nomenklatūrinių pavadinimų galima paminėti dar vieno paukščio vardą – *Pāuksztwanāgis. Krogulec* NPS, plg. *Krogulec, Wanas* Kr 278, *Krogulec, -ca. w. Pāuksztwanāgis, -ia. w.* IŽ 121 (477), *paūkštvanagis* sm. (1) J, I, Brs, Kv zool. „vanagas, kuris gauda paukščius (Accipiter nisus)“: Lkv, Brž, Žlb, Mžk (LKŽe). L. Ivinskis abiejuose savo rankraščiuose lenk. *Krogulec* lietuvišką atitikmenį pateikė tik *paukštvanagis*, o *vanagą* J. I. Kraševskis pateikė greičiausiai iš K. Sirvydo žodyno, kuriame *vanagas* kaip lietuviškas atitikmuo pateiktas ir prie *krogulec*, plg. SŽ 152 (64), ir prie *jastrząb*, plg. SŽ 116 (46). Kaip matyti iš LKŽ duomenų, žodis *paukštvanagis* praktiškai pateiktas iš žemaičių tarmės ploto, o raštų autoriai nurodomi tik du: L. Ivinskis ir Antanas Juška.

Šeši L. Ivinskio prirašyti sinonimai vartojami platesniame nei žemaičių tarmės plote:

Greže. Chrościel. Grizielie NPS, plg. *Chróściel, Grieže* Kr 277; *griežė-lė* 1. J.Jabl, Kv, Tlž žr. *griežlė* 1 (LKŽe);

Turktelis, Turklelis, purplelis, Sinogarlica NPS, plg. *Sinogarlica, Turktelis* Kr 278; *purplėlis* sm. (2) K; SD337, N, E zool. „kurklelis (Streptopelia)“: T.Ivan, SGII74, Ev (LKŽe);

Łazda. Leszczyna. Łazdinas NPS, plg. *Leszczyna, Łazda* Kr 281; *Leszczyna, -ny. f. Łazd'inas, rieszūtiėnas, -na. w. mēdis: (Corylus avellana.)* IŽ 133 (526); *lazdynas* SD132, R269, K, Grdm bot. „krūmas ar medis, ant kurio auga riešutai (Corylus avellana)“ J, Lb, Rm, Užv, Slnt, KlpD108, Ds, Yl, Msn (LKŽe);

Atuorieciej. Jarka pszenica. Atuorićzé. v. Wasarojas NPS, plg. *Jarka pszenica, Atuorieciej* Kr 280; *Jarka pszenica; wasarinėj kwiėtej* IŽ 94 (374);

Ropinas. Ropé. rzepa NPS, plg. *Rzepa, Ropinas* Kr 282; *Rzepa, -py. f. Ròpé, -pies. m. Żoliė darżowinė. Brassica Rapa.* IŽ 520 (2048);

Dilginė. Dilgė. Urtica NPS¹⁰, plg. *Pokrzywa, Dilgine* Kr 281; *Pokrzywa, -wy. f. Nōtrielė, nōtnierė, dilgė, -es. m.* IŽ 298 (1187), *dilgė* Ds, žr. *dilgėlė*: Trgn, Ut, Zt, JV641 (LKŽe). Kaip rodo LKŽ duomenys, sinonimas *dilgė* vartojamas tik aukštaičių tarmėje, tad L. Ivinskis šiuo atveju pateikė

¹⁰ Pateiktas lotyniškas augalo vardas.

ne žemaičių tarmėje vartojamus vardus, kuriuos įdėjo į lenkų–lietuvių kalbų žodyną.

Atskirai aptartini NPS pateikti sinonimai, kurie greičiausiai yra sudaryti paties L. Ivinskio:

Bebrus. v. Neřis NPS, plg. *Bóbr, Bebrus* Kr 275; *Bobr, -ra, m. Bābras, nēris, -ra, -ria. w.* IŽ 19 (74), LKŽ duomenys rodo, kad žodis *neris* yra iš L. Ivinskio raštų, plg. *neris, -iēs (nērio; Kos39¹¹) sm. (4) NdŽ zool.* „bebras (Castor fiber)“: *Nerio strajus* I (LKŽe), tad galima manyti, kad šis gyvūno vardas yra L. Ivinskio naujadaras;

Warnenas. Kos. Trąkszlīs NPS, plg. *Kos, Warnenas* Kr 278; *Kos, -a. m. Trąkszl'is, -lia. w. pāukšztis* IŽ 118 (465). Abiejuose L. Ivinskio rankraščiuose pateiktas lietuviškas vardas *trakšlys* greičiausiai yra L. Ivinskio naujadaras, plg. *trakšlys* BŽ129, NdŽ, BII77; I, Kos32(Jms¹²), FrnW zool. „juodasis strazdas (Turdus merula)“ (LKŽe);

Ledinnė druska. Kasamojė druska NPS, plg. *Kamienna sól, Ledinne Druska* Kr 282, L. Ivinskio pateiktas sudėtinis terminas tikriausiai yra jo sudarytas.

L. Ivinskis NPS įrašė dviejų žuvų ir vieno medžio vardus, kurių J. I. Kraševskio sąrašė nėra:

Wijunas. Lampred NPS, plg. *Lampred, -a. m. Wijūnas, -na. w. jeszkok: Minóg* IŽ 130 (513), *Minog, -a, -u. m. Wijunas, -a. w. žūwis: IŽ 148 (588); Plėksznė. Fladia¹³* NPS;

Jeglis. Modrzew NPS, plg. *Modrzew, -wiu. m. Jėglūs, -glaus. w. mēdis. (Larix europaea.)* IŽ 150 (597).

Šiek tiek mažiau nei prie trečdaliao perrašytų iš J. I. Kraševskio sąrašo nomenklatūrinių pavadinimų L. Ivinskis pateikė variantų, pataisydamas ar patikslindamas J. I. Kraševskio žodžius, pvz.:

Jauczias v. Jautis. Wól NPS, plg. *Wól, Jauczias* Kr 275;

Žabinkšztis. v. Žebenksztis. Gronostoj. Łasica NPS, plg. *Łasica, Žabinkšztis* Kr 275; *Łasica, -y. f. Ziàbēnksztis, -ties. m. ġìwolis: Mustela* IŽ 130 (515);

Sabalus. Kr. Sabałas NPS, plg. *Sobol, Sabalus* Kr 276;

¹¹ Žr. O. Kažukauskaitės straipsnį apie A. Kašarauskio rinkinį ir jame pateiktus išrašus iš L. Ivinskio žodyno (Kažukauskaitė 2003: 19–31).

¹² O. Kažukauskaitė nustatė, kad ši santrumpa netikslī – cituojamas ne Jumskio, o L. Ivinskio žodynas (Kažukauskaitė 2003: 19–31).

¹³ L. Ivinskis pateikė lotynišką, o ne lenkišką atitikmenį.

Siernas v *Szernas*. *Dzik* NPS, plg. *Wieprz dziki*, *Siernas* Kr 276; *Dzik*, -a. m. *Sziarna*, -as. m. IŽ 64 (254);

Garnys. *Czapla*. *Garnis* NPS, plg. *Czapla*, *Garnys?* Kr 277; *Czapla*, -li, f. *Gārnis*, -nia. w. (*Ardea*) IŽ 36 (143);

Pimpe. *Penpe*. *Czajka* NPS, plg. *Czajka*, *Pimpe* Kr 277; *Czajka*, -i. f. *Pèmpé* (*Vanella*) IŽ 36 (143);

Asietras. *Aśzietras*. *Jesiotr*. NPS, plg. *Jesiotr*, *Asietras* Kr 279; *Jesiotr*, a. m. *Aśziētras*, -ra. w. *žūwis*. *Accipenser* IŽ 97 (384);

Liepinis. *Lipinis*. *Lipień*. NPS, plg. *Lipień*, *Lipinis* Kr 279;

Wegiele. *Wiegeliē* NPS, plg. *Mientus*, *Wegiele* Kr 279; *Miętuz*, -za. m. *Wiēgieliē*, -es; *kwāpé*, -es. m. *žūwis*: *Lota fluviatilis*. (*Gadus Lota*) IŽ 147 (584);

Ciesnakas. *Czesnakas* NPS, plg. *Czosnek*, *Ciesnakas* Kr 280; *Czosnak*, *czosnek*, -snka. m. *Błodūstas*, *bladūstas*, -a. *Cziasnākas*, -ka. w. (*Allium sativum*). IŽ 39 (153);

Žybokle. *Žiboklė*. *fijolek* NPS, plg. *Fijolek*, *Žybokle* Kr 280;

Klawas. *klewas*. *klon* NPS, plg. *Klon*, *Klawas* Kr 280; *Klon*, -nu. m. *Klėwas*, -a, *klawas*. w. (*mēdis*) *Acer*. IŽ 111 (439), dar plg. *klawas* SŽ 137 (56);

Usnė *Usnis* *oset* NPS, plg. *Oset*, *Usne* Kr 281; *Oset*, -stu. m. *Usnis*, -niēs. m. *žolie*: (*Carduus*). IŽ 253 (1007);

Sera. *Siera*. *Siarka* NPS, plg. *Siarka*, *Sera* Kr 282;

Plenas. *Plinas*. *stal* NPS, plg. *Stal*, *Plenas* Kr 282; *plienas* SŽ 371 (174);

Waras. *Waris*. *miedz*. NPS, plg. *Mieź*, *Waras* Kr 282; *Mieź*, -zi. f. *Wārīs*, -ria. w. IŽ 146 (578).

Palyginus NPS ir J. I. Kraševskio sąrašą, galima pastebėti, kad prie kelių pavadinimų L. Ivinskis nepateikė variantų, o tiesiog ištaisė juos, suprasdamas, kad J. I. Kraševskis parašė klaidingai, pvz.:

Szimtakojis. *Stonóg* NPS, plg. *Stonóg*, *Szimtakoje* Kr 277;

Utie, *utielie*. *Wesz* NPS, plg. *Wesz*, *Utie*, *Utele* Kr 277;

Kerszulis. *Grzywacz* NPS, plg. *Grzywacz*, *Kierszulis* Kr 277; *Grzywacz*, -a. m. *Miszk̀inis* *bałāndis*, - *karwēlis* IŽ 88 (349);

Łaksztingała. *Słowik* NPS, plg. *Słowik*, *Łaksztyngała* Kr 278;

Rudoklė. *Rydź* NPS, plg. *Rydz*, *Ruduokje* Kr 282; *Rydź*, -ia. m. *Rūdmėjsė*, *rudōkė*, -ies. m. *grības*. *Agaricus deliciosus*. IŽ 512 (2025).

Panagrinėjus L. Ivinskio rankraščio nomenklatūrinius pavadinimus galima pastebėti, kad L. Ivinskis ne tik atidžiai skaitė J. I. Kraševskio knygą ir persirašė joje teikiamus lietuviškus žodžius, bet ir, matyt, galvojo apie

jų įtraukimą į savo darbus, nes taisė klaidas, greta teikė savoje tarmėje vartojamus sinonimus ar variantus, nors neatmetė ir kai kurių kitose tarmėse vartojamų nomenklatūrinių pavadinimų.

IŠVADOS

1. L. Ivinskio rankraščių aplanke „Filologinė medžiaga iš botanikos srities“ (LLTI BR, nr. FI–645) esantis nomenklatūrinių pavadinimų sąrašėlis (NPS) yra L. Ivinskio persirašytas iš J. I. Kraševskio knygos *Litwa. Starożytno dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.* Tai rodo ne tik rankraštyje pateiktas J. I. Kraševskio pavardės sutrumpinimas *Krasz.*, bet ir abiejų sąrašų lyginamoji analizė.

2. NPS nėra visiška J. I. Kraševskio gyvūnų, paukščių ir augalų sąrašo kopija, skiriasi jų pateikimas – J. I. Kraševskis pirma duoda lenkišką, o po to – lietuvišką pavadinimą, L. Ivinskio rankraštyje pateikimo tvarka priešinga, be to, NPS surašyta tik apie du trečdaliai J. I. Kraševskio nomenklatūrinių pavadinimų, o prie pusės jų L. Ivinskis pridėjo sinonimų ar variantų.

3. Didžioji dauguma L. Ivinskio pateiktų sinonimų yra iš jo gimtosios žemaičių tarmės (*apušis, kuisis, paukštvanagis, vapsa*), kelis vardus greičiausiai jis pats sukūrė (*neris, trakšlys, varnarėža, kasamoji druska*). Beveik prie trečdaliao iš J. I. Kraševskio sąrašo perrašytų vardų pridėta morfologijos, fonetikos ar rašybos variantų, nes L. Ivinskis taisė J. I. Kraševskio klaidingai parašytus vardus.

4. Palyginus nagrinėjamame rankraštyje pateiktus L. Ivinskio sinonimus ir variantus su jo lenkų–lietuvių kalbų žodyne duodamais nomenklatūriniais pavadinimais aiškiai matyti, kad dauguma jų abiejuose rankraščiuose yra tie patys.

ŠALTINIS

NPS – L. Ivinskis. *Filologinė medžiaga iš botanikos srities*, rankraštis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraštyne, FI–645.

LITERATŪRA IR PAPILDOMI ŠALTINIAI

Auksoriūtė A. 1998: Lauryno Ivinskio rankraščiai Krokuvoje. – *Terminologija* 5, 102–110.

Auksoriūtė 2012: Lauryno Ivinskio grybų atlaso rankraštis. – *Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas: Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 217–243.

DūnŽ – V. Vitkauskas. *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1976.

IŽ – *Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.

Jankevičius K., Jankevičienė R. 1962: Kai kurie nauji duomenys apie L. Ivinskio darbus lietuviškos botanikos terminijos srityje. – *Botanikos klausimai* 2, 151–163.

- Kažukauskaitė O. 2003: Ne Jumskis, o Ivinskis. – *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 19–31.
- Kažukauskaitė O. 2012: Iš Lauryno Ivinskio kalbinių užrašų. – *Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas: Lauryno Ivinskio 200-osios gimimo metinėms*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 161–174.
- Kr – J. I. Kraszewski. *Litwa. Starożytnie dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, Warszawa: W drukarni Stanisława Strąbskiego, 1847, tom I (elektroninė knygos kopija – http://books.google.lt/books?id=zQTVAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false).
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – www.lkz.lt.
- Pr – L. Ivinskis. Prigimtūmenė (Prigimtūmenė turentė sawieje dalijkus žemies, žoliun ir giwunun su parodimu anun wartojimo), rankraštis saugomas Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje, 1 d. katalogo nr. 1801; 2 d. katalogo nr. 2824.
- SŽ – *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.

MANUSCRIPT LIST OF LAURYNAS IVINSKIS' NOMENCLATURE NAMES

The article deals with nomenclature names of botany and zoology presented in a three page list included in Laurynas Ivinskis' manuscript *Filologinė medžiaga iš botanikos srities* (Philological material from the field of botany) (fund Nr. FI–645). This manuscript is kept at the Manuscript Department of the Library of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore. At the top of three pages of the manuscript there is an abbreviation *Krasz* which was used by Ivinskis to shorten the surname of his contemporary Polish cultural figure and a historian Józef Ignacy Kraszewski (1812–1887). The comparison between Ivinskis' list and the list of animals, birds and plants (*Przypiski. Nazwania zwierząt, ptaków, drzew i kwiatów znanych Litwie* (Remarks. Names of animals, birds, trees and flowers known in Lithuania)) (p. 274–283) presented in Kraszewski's book *Litwa. Starożytnie dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.* (Lithuania. Ancient events, laws, language, beliefs, customs, songs, sayings, legends, etc.) (1847) shows that Ivinskis rewrote the names from Kraszewski.

Ivinskis' list of nomenclature names is not an exact copy of Kraszewski's list of animals, birds and plants. There are differences in the presentation of names, Ivinskis rewrote only about two thirds of Kraszewski's nomenclature names and to half of these names he added synonyms or variants.

The majority of synonyms added by Ivinskis came from his native Samogitian dialect (*apušis* (aspen), *kuisis* (mosquito), *paukštvnanagis* (sparrowhawk), *vapsa* (wasp), etc.) and a few names were most likely created by Ivinskis himself (*neris* (beaver), *trakšlys* (starling), *varnarėža* (burdock), *kasamoji druska* (rock salt)). The majority of variants are orthographical or taken from the Samogitian dialect, because Ivinskis was correcting names which were wrongly spelled by Kraszewski.

Gauta 2013-11-15

Albina Auksoriūtė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas albinaa@lki.lt